

Postkoloniální architektura: Ukrajina?

en— Postcolonial Architecture: Ukraine?

Bývalý hlavní architekt města Užhorod. Architekt a publicista. Architekt/urbanista, pedagog, kritik a kurátor. Kreativní skupina zaměřená na architekturu a design. Spisovatelka, filozofka a lektorka. Architekt a aktivista. Jak reflektují stav současné ukrajinské architektury ve vztahu k nově nabyté samostatnosti?

en— *The former main architect of the city of Uzhhorod. Architect and author. Architect/urban planner, lecturer, critic and curator. Creative group with a focus on architecture and design. Writer, philosopher and lecturer. Architect and activist. How do they reflect the current state of Ukrainian architecture related to the newly acquired independence?*

Petr Sarvaš je architekt, spoluzakladatel architektonického studia **ZYX** v Užhorodu (2006). Je aktivním bojovníkem za záchranu kvalit historického centra města Užhorodu. V roce 2014 byl jako důvěryhodný odborník zvolen hlavním městským architektem poté, co byl jeho předchůdce přistižen při přebírání úplatku. Po třech měsících však z funkce dobrovolně odstoupil. Je zakladatelem občanského sdružení PRO URBE. www.zyx.com.ua

Boris Erofalov (*1960, Novosibirsk, USSR) je architekt, vystudoval Kyjevskou uměleckou akademii (1984) a Postgraduální školu bankovníctví v Coloradu (1994). Je zakladatelem a dlouholetým šéfredaktorem časopisu **A+C** (Art+Construction), členem Ukrajinské akademie architektury, profesorem na Mezinárodní akademii architektury v Moskvě (MAAM) a laureátem Státní ceny Ukrajiny v oblasti architektury. Je autorem řady knih o architektuře Kyjeva.

Oleg Drozdov (*1966, Volgograd, SSSR) je architekt a urbanista. Žije v Charkově, kde od roku 1997 vede vlastní architektonické studio **drozdov&partners**, které do dnešního dne realizovalo více než dvacet staveb a získalo řadu ocenění v domácích i mezinárodních soutěžích. Oleg Drozdov působí také jako pedagog a přednášející na ukrajinských i zahraničních institucích, byl kurátorem několika národních výstav prezentovaných například v Rotterdamu nebo v Moskvě. www.drozdov-partners.com

Burø je progresivní skupina zaměřená na architekturu a design, sídlící v Kyjevě, kterou v roce 2011 založili **Denis Matvijenko, Anton Olijnyk, Oleksij Pachomov, Maria Pachomova, Serhij Ferlej, Elena Orap, Viktor Gerasymenko** a **Anton Gerasymovyč**. www.buro-o.com

Ksenija Dmytrenko (*1983, Chabarovsk, RU) je ukrajinská spisovatelka, filozofka a lektorka. Vystudovala Kyjevsko-mohyljanskou akademii a v současné době studuje doktorské studium na Institutu filozofie H. S. Skovorody v Kyjevě. Zaměřuje se především na sociální filozofii a fenomenologii. Přispívá do architektonických časopisů **Baumeister** a **A10**, ve spolupráci s CANactions Školou městských studií a Nadací Heinricha Bölla na Ukrajině připravila několik kulturních projektů týkajících se architektury a urbanismu. Její románová prvotina **Avtosensy** získala ocenění poroty v ukrajinské literární soutěži Smoloskyp.

Maksym Tulaj (*1990, Užhorod, UA) je architekt, v roce 2012 absolvoval Lvovský národní polytechnický institut. Žije v Užhorodu, kde pracuje v architektonickém studiu Ancon Group a angažuje se v neziskové organizaci Uzh City Lab / Užhorod. Laboratorija místa, kterou založil spolu s přáteli v roce 2015.

UŽHORODSKÁ PERSPEKTIVA Petr Sarvaš

V úvahách o vlivu minulých epoch na formování našeho profesního světonázoru jak z uměleckého, tak i sociálního hlediska musíme nejdříve zmínit to, že jsme se jakožto odchovanci sovětského vzdělávacího systému rozvíjeli (na rozdíl od většiny našich

ukrajinských kolegů) ne v souladu, ale v rozporu s principy, které byly oficiálně prohlašovány za hodné následování.

Právě vnitřní protest proti kánonům sovětské architektury se postupně stal kostrou naší tvůrčí ideologie. Tato tendence v naší činnosti ještě zesílila, když jsem byl v polovině osmdesátých let pracovně přeložen do Užhorodu, kde jsme najednou získali bezprostřední přístup ke zkušenostem s tvorbou lidsky přívětivého veřejného prostranství, což byly projekty, které vznikaly v rámci urbanistických řešení v období Československé republiky.

Architektura tohoto období je v našem městě zastoupena několika unikátními exempláři postavenými ve stylu funkcionalismu, neoklasicismu a art deco dvacátých až třicátých let. Nesmíme však zapomenout ani na architektonický odkaz Rakouska-Uherska z přelomu 19. a 20. století, protože velká část starého města byla postavena právě v té době. Výstavba historického centra, které se z valné části rozkládá na pravém břehu řeky Už, byla naštěstí většinou dokončena ještě před nástupem komunistů k moci, takže sovětská epocha se, až na několik výjimek, na urbanistické podobě města podepsala pouze na protilehlém břehu řeky.

Na začátku profesní dráhy, kdy jsme pracovali ve státních orgánech, jsme se samozřejmě museli přizpůsobovat požadavkům vedení, ale jakmile to bylo možné (po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991), přešli jsme na „volnou nohu“ a snažili se realizovat své tvůrčí záměry jako svobodní umělci. Tímto postojem jsme chtěli zdůraznit svou evropskou demokratickou minulost a zřeknout se východního totalitarismu, který nám byl vnucován sovětským režimem. Hroučící se stavební průmysl ani intelektuální úroveň zákazníků „nové doby“ však nemohly vytvořit správné podhoubí, ve kterém by se uchytily a rozvíjely nové myšlenky. Ve městě, stejně jako v celé zemi, nastal naprostý chaos. Takzvaná ekonomická svoboda vnesla do našich životů divoké a nikým nekontrolované praktiky černého trhu, na kterém byl krok udáván přísně osobními zájmy velmi malé skupiny takzvaných investorů, místo aby ho udávaly zájmy zdravě myslící části společnosti.

Tyto vztahy převládají dodnes. Za dvacet čtyř let svobodné Ukrajiny byla rozdána prakticky veškerá volná městská prostranství, přičemž tato územní expanze nebyla doprovázena dostatečným rozvojem infrastruktury. Na vahách urbanistické rovnováhy města převážila poměrně nekvalitní zástavba rodinných domů, v níž chybí základní vybavenost veřejných prostranství i nezákladnější druhy inženýrských sítí. Bytová zástavba se téměř neliší od té, která vznikala za Sovětského svazu. Nerozvíjí se ani sociální infrastruktura a Užhorod je pomalu pohlcován dopravou. Nejznepokojivější je však to, že se stále zvyšuje rychlost, se kterou ztrácíme architektonické dědictví minulých epoch. Vlivem nekontrolované privatizace objektů v historické zóně se tyto stavby nenávratně mění. Zásadní úpravy probíhají především z důvodu zcela nesystematické výměny otvorových výplní, výměny střešních krytín a kompletních rekonstrukcí parteru. Na jednu zdařilou rekonstrukci dnes bohužel připadne dvacet nekvalitních.

To všechno velice znesnadňuje život architekta. Dnešní doba přesto nese i pozitivní rysy. Pomalu se začínáme setkávat i s klienty, kteří požadují kvalitní současnou architekturu, navíc vzniká materiálová a technická základna, jež umožňuje realizaci požadavků takových zákazníků. Kromě toho vyrostlo nové postsovětské pokolení mladých stavitelů, kteří jsou nositeli důvěryhodnějších informací o rozvoji trendů ve světové architektuře. Jejich energie spolu se zkušenostmi kolegů, kteří prožili neklidnou minulou dobu, může naši činnost vrátit odpovídající úroveň.

ČEKÁNÍ NA ROZKVĚT

Boris Erofalov

Jestli můžeme ukrajinskou ekonomiku, kulturu a architekturu nazvat postkoloniální? Za určitých podmínek ano. Jak v době Ruského impéria, tak za Sovětského svazu totiž Ukrajina hrála roli zásobárny pro „velký stát“, takže byla něco jako Wales pro Spojené království.

Z pohledu architektonického vývoje jsme zažili tři oddělená a poměrně odlišná období. První, v letech 1991–1994, bylo postsovětským šokem, kdy byl degradován sociální sektor i projekční kanceláře. Druhé, od roku 1995 do roku 1999, bylo obdobím rozvoje soukromých projekčních kanceláří, dobou určité naivity v architektuře, dobou odmítání prefabrikovaných železobetonových konstrukcí a přechodu na nové stavební technologie. Třetí období bylo nejneprodnější. Léta 2000–2008 jsou charakterizována zběsilou výstavbou chybějících staveb tak typických pro dané období (banky, hypermarkety, kvalitní soukromé bydlení, mrakodrapy) a také ohmatáváním si nových regionálních stylů. Symbolem tohoto desetiletí je architekt Alexandr Dolnik, který v roce 2013 zemřel ve věku 59 let. Je autorem nového urbanistického komplexu v centru Dněpropetrovska, jediného, který vznikl v éře nezávislé Ukrajiny. Čtvrté období, jež začalo v roce 2008, je obdobím zmrazování ekonomiky a obecným stavem krajnosti.

Zdá se to neuvěřitelné, ale architektonické zásahy mají přímý vliv na chod událostí. Například Oranžová revoluce v roce 2004 probíhala na území nově zrekonstruovaného Majdanu. Centrem náměstí se stal Sloup nezávislosti na pozadí skleněného vějíře obchodního a zábavního centra Globus. Toto moderní prostředí se k události velice dobře hodilo a podněcovalo náladu shromážděných.

Pokud slavili reakcionáři i přes očekávání lidu vítězství, bylo to jen díky revanšistickému podněcování severního souseda. Majdan, který byl spálen v únoru 2014, se stal symbolem expanze zla i ukrajinského odporu. Dnes je Ukrajina v očekávání nevyhnutelného rozkvětu.

O VĚDOMÍ, O PRAVIDLECH A INSTITUCÍCH, O ZMĚNÁCH

Oleg Drozdov

Na rozdíl od západní části východní Evropy postkoloniální nemoc, která postihla Ukrajinu, je mnohem chroničtější. Dvacet pět let nezávislosti se očividně ukázalo jako nedostatečných k provedení radikálních změn v ukrajinské

společnosti zatížené postsovětským vědomím. Ukrajina, která se dosud z této nemoci nezotavila, je teď postižena novým virem konzumerismu. Tohle nové náboženství dokonale navazuje na sovětský paternalismus a každý další rok přináší větší rozvoj konzumních technologií.

Současný ukrajinský právní rámec navrhování, zvláště na poli bydlení, se příliš nezměnil, většinou se zabývá konceptem „mikroregionu“. Těch pár nedávných změn podporuje automobilovou společnost. Za těchto podmínek je potřeba obrovského úsilí k navržení města s tradičními čtvrtěmi. Co se týká profesionální komunity, jedinou existující institucí na Ukrajině je Svaz architektů, který se od časů Stalina moc nezměnil a je ze své podstaty zkorumpovaný. Ani jedna ze sedmnácti architektonických škol neodpovídá obvyklým evropským standardům, pokud jde o kvalitu vzdělávání. Navíc tu neexistuje žádný odborný tisk ani kritické práce z teorie a historie architektury.

Majdan ukázal nový vektor v rozvoji ukrajinské společnosti. Postupně dochází ke změně paradigmatu a vznikající občanská společnost vytváří novou agendu. Nebyvale masivní dobrovolnické hnutí se aktivně zapojuje jak do zásobování ukrajinské armády, tak do městských reforem. Vzniká nový mikrověsír, s úplně jiným obsahem, který může vést ke vzniku nového modelu vztahů mezi klientem a architektem.

MLÁDÍ PLNÉ NADŠENÍ

Burø

Na konci roku 1991 se v celostátním referendu vyjádřilo 84 % obyvatelstva pro vytvoření nezávislé Ukrajiny. Tím se završil postupný rozpad Sovětského svazu a mladičká Ukrajina

se vydala vlastní cestou. Jaká cesta by to měla být, však nikdo nevěděl. Po sedmdesáti letech boje s „nepřátelským smýšlením“, s ním spojeným pronásledováním občanů s pravicovými názory a po rozloučení se s diskreditovanou levicovou (komunistickou) státní ideologií bylo zřejmé, že tato cesta nebude jednoduchá. Nový stát prohlásil, že se bude demokratizovat a budovat tržní ekonomiku. Staré komunistické elity přestaly být tahounem změn a ekonomika se dlouho nemohla vymanit z nadvlády mamutího státního sektoru. Nastalo jakési přechodné období.

Nedostatek konkurenceschopnosti státních podniků přinutil většinu obyvatelstva vydělávat si jakýmkoli způsobem. Nepřipadalo prakticky v úvahu, aby architekt pracoval ve svém oboru. Později přišel pololegální kapitál a korupce rozbujela ve všech sférách života. V těchto podmínkách se začala formovat ukrajinská architektura. Představitelé státu i podnikatelé architekturu dlouho chápali buď jako zdroj vlastního obohacení, nebo jako ztělesnění vlastních snů a přání, které byly založeny na komplexech vytvořených ještě v sovětských dobách. Komerční objekty, jejichž hlavním účelem byl brzký návrat vložených investic, připomínaly více či méně přizpůsobené sklady stavebního materiálu.

1 Petr Sarvaš / ZYX: pekárna DIK v Užhorodu; foto: archiv autora.

2 Majdan v dopoledních hodinách 22. února 2014; Sloup nezávislosti, architekti: Aleksandr Komarovskij, Sergej Babušyn, Aleksandr Moskovčuk, sochařská výzdoba: Anatolij Kuš, 1990–2000; foto: Boris Erofalov.

3 Anton Olijnyk, Egor Štefan, Serhij Ferlej, Viktor Gerasymenko, Denis Matvijenko, Marija Pachomova, Olexsij Pachomov, Olena Orap, Volodymyr Zotov: vítězný projekt architektonické soutěže na obnovu Kontraktova náměstí v Kyjevě, 2015; zdroj: Burø.

Oproti tomu soukromé domy vypadaly jako monumenty domýšlivosti svých majitelů. Byly to palácové stavby pokryté plastovými „štuky“ a nepravým zlacením. Tyto domy zaujímaly plochu značně převyšující území, jež je možné zabydlet (svědčí o tom domy s rozlohou 500 m² a více, které jsou rozesety okolo všech velkých měst). Dělal se všechno pro to, aby nové obydlí nepřipomínalo nic z toho, co se stavělo v sovětských dobách. Každý se chtěl cítit jako předrevoluční aristokrat. Šlo v podstatě o cargo kult. V podobných projektech architekt obyčejně neměl téměř žádnou možnost ovlivnit celkovou myšlenku a fakticky plnil pouze roli kresliče.

Na konci devadesátých let se kapitál, byznys a vláda slily do jednotného celku. „Hédonismus a glamour“ stálo na plakátě naproti akademie architektury v době, kdy jsme tam studovali. Konzum – to je asi nejtrefnější charakteristika společnosti oné doby. Právě tehdy začala masová výstavba. Stavěly se nové a nové čtvereční metry a oblast stavebnictví v té době zaznamenala nárůst o tři sta procent. Začaly vznikat první architektonické kanceláře; do té doby většina architektů pracovala ve státních projekčních ústavech se sovětskou organizační strukturou. Nové kanceláře se snažily nastolit moderní architektonické paradigma, jejich snahy však na pozadí masivního stavebnického boomu působily marně. Neexistence výběrových řízení a státní zakázky, které byly určeny jen „pro naše lidi“, možnosti velmi omezovaly. Konkurence mezi architektky se řídila heslem „rychleji, více, levněji“.

První změny začaly po krizi v roce 2008 – masové propouštění, pád objemu stavebnictví a snížení marže stavebních firem z fantastických tří set na nějakých sto procent. Průměrná rozloha rodinných domů se snížila na 200–300 m² a lidé začali uvážlivěji vydávat prostředky nejen za novostavby, ale také za nájem nemovitostí. Ovšem po prezidentských volbách v roce 2010 se moci znovu chopili lidé, jejichž hodnotový žebříček vycházel ze začátku devadesátých let. Důsledkem byl rozpad státního sektoru a politická krize. Na státní úrovni vzrůstaly represe vůči těm, kteří s vládní mocí nesouhlasili, prudce se snížila životní úroveň a vše nasvědčovalo tomu, že přechodné období skončilo. To vše byly předpoklady pro vzplanutí Revoluce důstojnosti. Všechno začalo tím, že státní moc odmítla podepsat asociační smlouvu Ukrajiny s Evropskou unií. Následovalo zformování opozice a zrod občanské společnosti. První nesovětská generace se masově vyslovila pro asociaci. Potom přišla válka a anexe...

Nicméně změny, které se nyní dějí, vítáme my mladí architekti s nadšením. Za poslední rok se uskutečnilo několik otevřených architektonických soutěží s účastí zahraničních expertů coby členů poroty, což dalo šanci mladým týmům, aby se prosadily místo těch architektů, kteří získávali státní zakázky na základě osobních kontaktů s příslušnými funkcionáři. To, že odběr energií přešel na tržní úroveň, stimuluje obyvatele, aby počítali každou kopějku. Státu to pomáhá zaplnit černou díru v rozpočtu, která vznikla kvůli dřívějším dotacím na energie. Zákon o decentralizaci nebo snahy předat moc místním organizacím jsou to, čeho jsme doposud dosáhli.

To nejdůležitější nás ale ještě čeká. Existují výzvy, na které je potřeba reagovat. Na úrovni státu jsou to boj s korupcí, zrušení zastaralých stavebních pravidel, předání moci regionům a reforma vzdělávání architektů, které zdaleka nevyhovuje dnešním podmínkám. Na úrovni měst jsou to průhledné soutěže a státní zakázky a přechod od státem řízeného urbanismu k řešení, na kterých se budou podílet místní organizace. Na individuální úrovni je to přijetí evropských hodnot a porozumění koncepci udržitelného rozvoje. Uvedené změny v důsledku vytvoří podmínky pro ty architektky, kteří budou soutěžit především v kategorii „kvalita“.

EXPLOZE VEŘEJNÉHO

Ksenija Dmytrenko

Současný stav architektury na Ukrajině by měl být přezkoumán v kontextu politických a společenských změn, které se objevily jako výsledek revolučních událostí v roce 2014. Nálepka „strukturálních reforem“, která se zde často objevuje, označuje první ze všech pozitivních možností změny, jež se nedávno objevily. Pokud jde o ukrajinskou architekturu, znamená to posilování pokrokových profesních postupů, zvýšení kvality vzdělávání a odborné přípravy, pořádání spravedlivých otevřených soutěží na hlavní veřejné stavby a úpravy krajiny.

Revoluce pozvedla především rozvoj veřejného prostoru v ukrajinských městech. Během protestů padly mnohé idoly, včetně několika pomníků Lenina, které se dosud nacházely na hlavních náměstích ukrajinských měst. Řada z nich má inovativní veřejný design směřující k novému pojetí veřejného prostoru ve městě – otevřený všem, demokratický a přívětivý. Nový koncept městského veřejného prostoru byl námětem několika otevřených mezinárodních soutěží: na nový návrh Náměstí nezávislosti a na revitalizaci Kontraktova náměstí, dvou hlavních veřejných prostranství v Kyjevě, která hrála důležitou roli během revolučních událostí.

Tento čas změn lze také vnímat jako přechod od sovětské, silně hierarchické, kolektivní a znehynběné společnosti k liberální a přizpůsobivé společenské struktuře, kde myšlenky svobody, otevřené soutěže a osobního úspěchu znamenají hodně. V případě architektury to znamená vytváření lepších podmínek pro rozvoj architektury, jako jsou transparentní systém městské veřejné správy, eliminace korupce ve stavebnictví, uznání skutečně současných inovativních architektonických postupů. A v neposlední řadě pochopení, že další rozvoj závisí přímo na úsilí a konkrétních činech profesionálů, kteří momentálně působí v oboru.

BOJ PROTI IGNORACI

Maksym Tulaj

Od konce poslední koloniální éry na Ukrajině uplynulo 24 let a moderní architektura a urbanismus vstoupily do období nezávislosti. Toto období bylo časem hledání vlastního „já“ a příležitostí k sebevyjádření po dlouhé éře diktatury architektonických

a urbanistických ideologií rakousko-uherských, polských, sovětských a československých úřadů. Bylo to příliš těžké, kvůli zmatení obyvatel v oblasti vytváření životních hodnot jako je architektura, protože možnost k jejímu vytváření zahubily úřady. Většina populace nemá dostatečné povědomí o tom, co jsou to architektura a urbanismus obecně, ale co bylo a je pořád nejhorší – že finanční zdroje byly a jsou často soustředěny v rukách nevzdělané, zkorumpované části obyvatel, která formovala a nadále formuje naše města a vesnice. A proto musíme dál bojovat proti ignoranci při budování našich měst a vesnic, kde se nachází množství kulturního dědictví, stejně jako diktatury, do kterých zasahují zkorumpované úřady a lokální podniky. Ale není to tak zlé, protože postupem času vznikla nová generace nejen architektů a urbanistů, ale i manažerů, ekonomů a dalších profesionálů, kteří studovali na ukrajinských a evropských univerzitách a dělají malé krůčky ke změně situace směrem k vlastní Ukrajině a architektuře jako prostředku vyjádření.

Překlad: Stanislava Špačková (ruština), Petr Kalina (ukrajinština), Tereza Fendrychová (angličtina)